

Л. Залізник, М. Кублій, А. Вейбер, Є. Хлисту

РОЗКОПКИ БАГАТОШАРОВОГО ПОСЕЛЕННЯ ОГРІНЬ 8

Протягом липня 2018 р. Археологічна експедиція НаУКМА досліджувала відому багатошарову стоянку Огринь 8, що на лівому березі Дніпра, навпроти однойменного міста. Поселення розташоване на північно-західному узбережжі Огриньського півострова – великого піщаного масиву, що простягається на кілька кілометрів уздовж лівого берега Дніпра від гирла р. Самара на півночі до Кодацького порогу на півдні (рис. 1).

Пам'ятку виявив М. Міллер на початку 1930-х рр. у процесі обстеження берегів майбутнього водосховища, що утворилося завдяки будівництву Дніпрогесу. У 1945, 1946 рр. стоянку досліджував А. Добровольський. Основні відкриття на стоянці сталися під час багаторічних робіт експедиції Інституту археології АН УРСР під керівництвом видатного українського археолога Д. Телегіна у 1973–1976, 1978, 1982, 1986, 1988, 1990 рр.

Поновлення робіт на поселенні Огринь 8 майже за 30 років після останніх досліджень на ній Д. Телегіна пояснюється намірами міської влади м. Дніпро організувати на Огриньському півострові міський парк відпочинку, що неминуче призведе до пошкодження культурного шару пам'ятки.

Експедиція НаУКМА 2018 р. дослідила складну стратиграфію багатошарової пам'ятки (рис. 2; 3) і натрапила у верхньому культурному шарі на багаті матеріали поселення часів Київської Русі XI–XIII ст. У спалених господарських об'єктах (рис. 2) і просто в культурному шарі знайдено велику кількість уламків характерного гончарного посуду XI–XIII ст. (рис. 4: 28–31). Вперше на поселенні трапилася виразна серія кераміки другої половини XI ст. з характерним «манжетом» по вінчику і неглибокою закраїною (рис. 4: 11, 12), властивою для більш пізнього посуду XII–XIII ст. (рис. 4: 1–10). Значну частину керамічного комплексу складають уламки червоноглиняних амфор кримського та візантійського виробництва, а також посуд, вкритий поливою жовтого та зеленого кольорів.

Злитки чавуну (криці) та бронзи свідчать про розвиток чорної металургії та ливарної

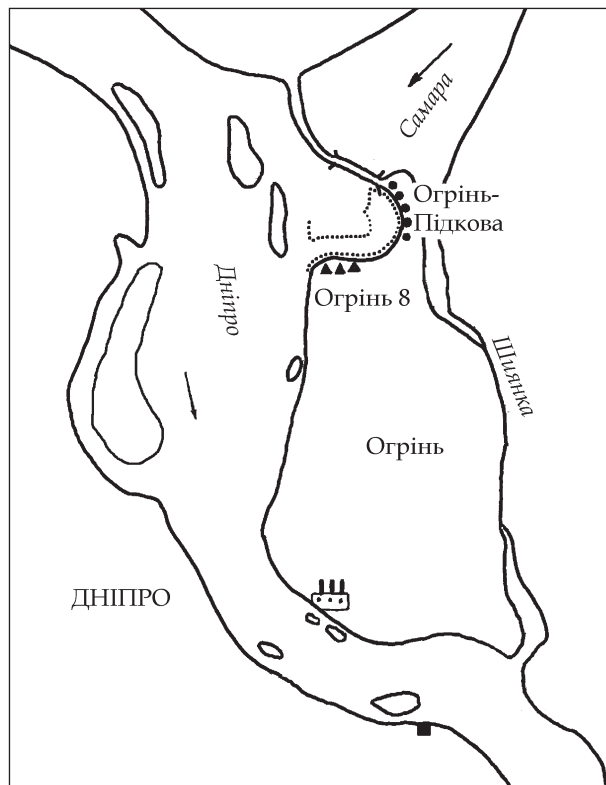

Рис. 1. План Передпоріжжя з півостровом Огринь

справи. У колекції різноманітні ковані цвяхи, будівельні скоби, залізні господарчі та столярні ножі, точила для їх гостріння, тесла для видовбування човнів, шила, рибальські гачки тощо (рис. 4: 14–27). Культурний шар містить велику кількість кісток корів, кіз, овець, свиней, а також різноманітних риб, у том числі великих сомів та осетрів.

Яскравою складовою колекції артефактів з киево-руського горизонту поселення Огринь 8 є різноманітні жіночі прикраси зі скла – браслети, дрібні бусини (рис. 4: 1–12).

Численні уламки браслетів киевського та візантійського виробництва, полив'яний посуд, імпортна амфорна тара певною мірою свідчать про заможність мешканців поселення. Криці, металургійні шлаки, різноманітний ремісничий інструментарій, імпорти (амфори та скляні браслети кримського та

Рис. 2. Огринь 8, 2018, розкопки господарчої ями XII ст.

візантійського виробництва) свідчать про інтенсивну ремісничо-торгівельну діяльність мешканців селища.

Вироби з руського шару, як і житлові конструкції поселення, мають прямі паралелі в матеріалах з княжого Києва та його околиць XI–XIII ст. Все це свідчить про тісний культурний, економічний та політичний зв'язок руських поселень в гирлі Самари з княжим Києвом. А. Козловський висловив думку, що у Надпоріжжі у XI–XIII ст. більшість населення складала переселенці з Середнього Подніпров'я.

Огринське давньоруське поселення тягнеться вузькою смугою уздовж берега Огринської затоки, що при впадінні р. Самара в Дніпро (рис. 1). За кілька кілометрів нижче по Дніпру починаються небезпечні для судноплавства дніпрові пороги. Тому усі кораб-

лі, що рухалися Дніпровським водним шляхом на південь зупинялися на кілька днів перед першим Кодацьким порогом поблизу гирла Самари. Судна готували до подолання небезпечних порогів, поповнювали припаси, шукали досвідченого лоцмана, очікували сприятливої погоди тощо.

Однак дніпрові пороги можна було подолати на кораблях лише на весні, при повній воді. Тому більшу частину року купцям доводилося оминати небезпечні пороги зі сходу річковим Залозним шляхом. Кораблі заходили з Дніпра в Самару, далі притокою Самари річкою Вовчі Води (Вовча) досягали вододілу з р. Кальміус, до якої потрапляли волоком. Кальміусом судна спускалися до Азовського моря і пливли до соляних промислів Криму або через Керченську протоку у Чорне море до Константинополя.

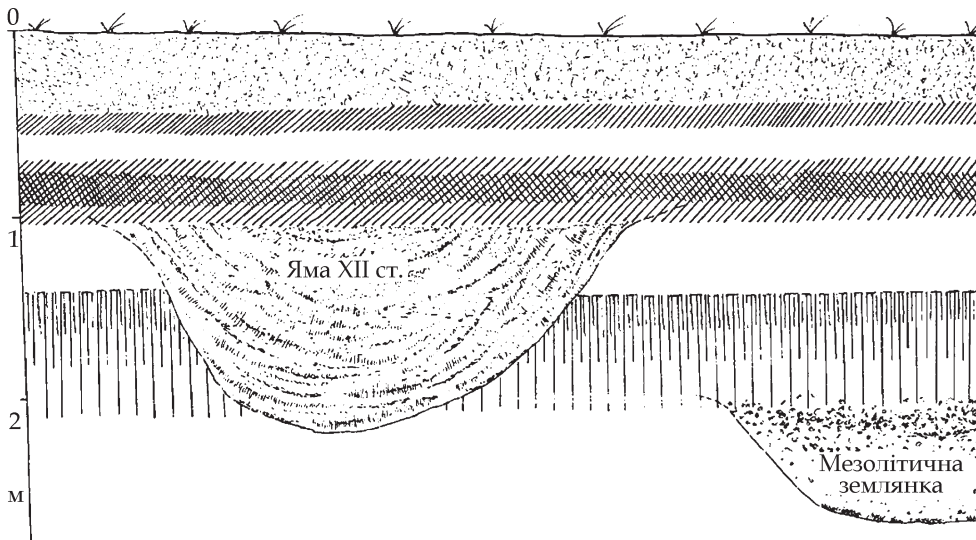

Рис. 3. Огринь 8, 2018, стратиграфія нашарувань

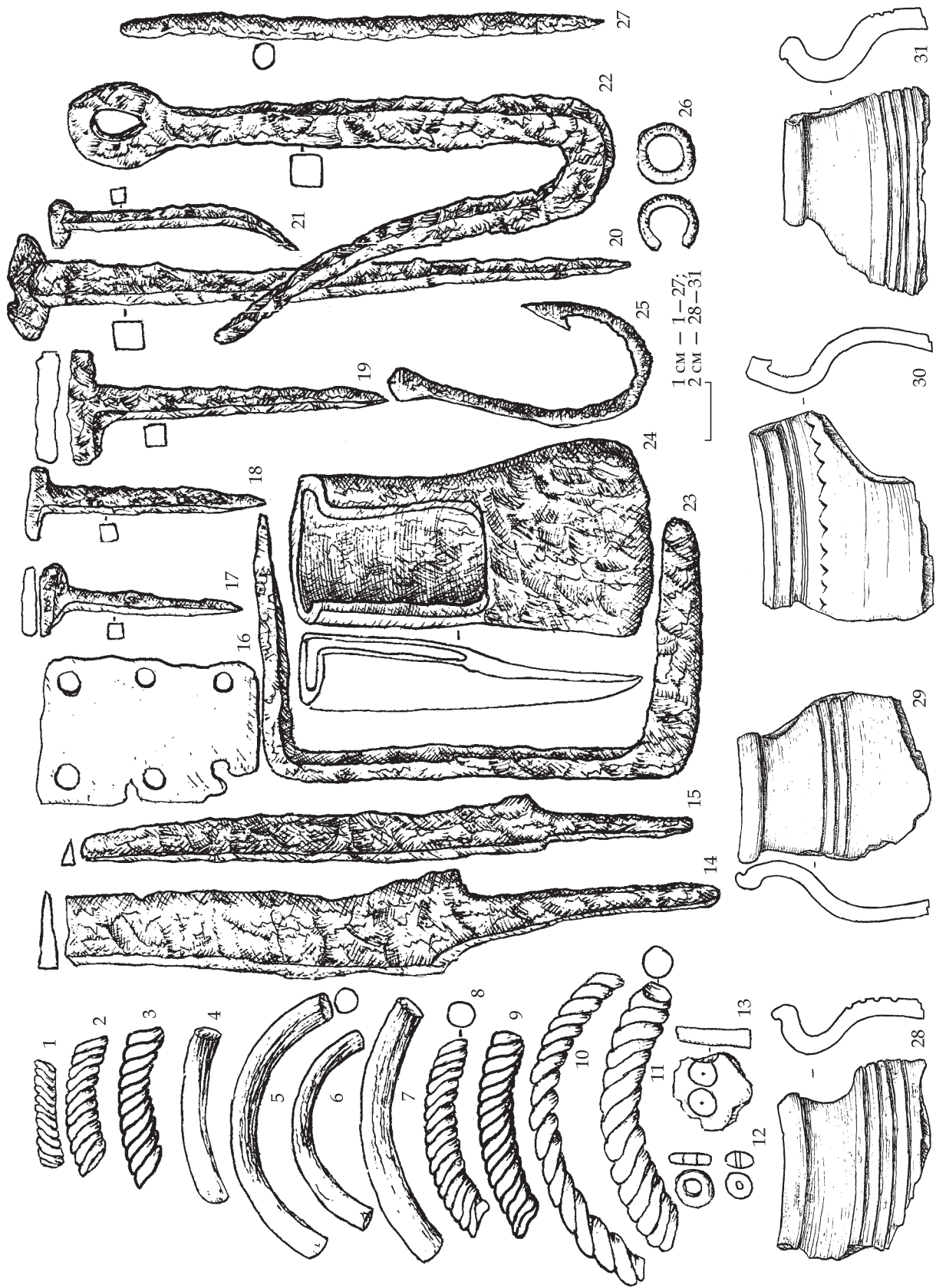

Рис. 4. Огринь 8, 2018, матеріали XII ст.: 1–11 – скляні браслети; 14–27 – залізні інструменти; 28–31 – фрагменти глиняного посуду

Таким чином, гирло Самари перед першим Кодацьким порогом було важливим перехрестям великих торговельних шляхів — Дніпровського, Залозного та ін. Вочевидь, в таких місцях виникали поселення, що обслуговували вузол річкових та сухопутних шляхів. Саме цю функцію, схоже, виконувало Огринське поселення на березі однієї затоки в гирлі Самари (рис. 1).

Специфічна функція таких поселень зумовлювала відповідну інфраструктуру з різними майстернями, лавками, корчмами, складами тощо. Їх мешканцями були кваліфіковані ремісники — ковалі, теслі, лоцмани, купці, торговці різноманітним реманентом, крамом та провіантом для далекої подорожі тощо. Поселення виконувало функцію перевального пункту, де завантажувалися та розвантажувалися торговельні судна. Тут функціонували традиційні торжища, на яких відбувалися торгівля та обмін між місцевим осілим населенням, кочовиками та прибулими здалеку купцями. Саме в таких місцях як Огринська затока в гирлі Самари (рис. 1), вочевидь, мешкали літописні бродники, які контролювали і обслуговували броди через річки.

Здається не випадковим, що розквіт Огринського поселення збігся з перемогами київських князів над половцями на початку XII ст. У цей час під проводом Володимира Мономаха поновлено контроль Києва над торговим шляхом по Дніпру до Чорного моря. У 1103 р. руські дружини *«на конях і в лодях прийшли нижче порогів і стали в Протовчах, на Хортичій острові»*. З Хортиці військо рушило на схід і розбило половців на р. Молочна (літописна р. Сутінь). У наступні роки Володимир Мономах разом з сином Мстиславом *«загнав половців за Дон, за Волгу, за Яїк»*, як сповіщає Іпатівський літопис.

Руське селище на Огріні не має земляних укріплень, а знахідки зброї в його культурному шарі нечисленні. Це свідчить про від-

носно мирне життя на Огріні в XII ст. Однак, на початку XIII ст. Київ знову втратив контроль над Передпоріжжям. Сталося це через новий наступ Степу на Русь, коли монголо-татарські орди, поклали край самому існуванню Огринського поселення. Про ці драматичні події свідчать численні згарища та чорний від деревного вугілля культурний шар пам'ятки. Відсутність на поселенні кераміки другої половини XIII ст. свідчить, що скоріше за все, воно припинило своє існування внаслідок спалення монголами у 1223 чи 1240 рр.

Отже, сам феномен багатих руських поселень XII ст. в гирлі Самари, схоже, пов'язаний з поверненням контролю княжого Києва над торговельним шляхом по Дніпру на південь Володимиром Мономахом та його наступниками аж до приходу монголів на початку XIII ст. Про тісний культурний, економічний, політичний зв'язок Передпоріжжя у XII — на початку XIII ст. з княжим Києвом свідчить велика подібність матеріальної культури Огріні 8 та інших поселень регіону з культурою Київщини XII ст. Ця ж подібність свідчить на користь домінування руського населення, зокрема численних переселенців з Середнього Подніпров'я, у Передпоріжжі в зазначений час. Звичайно, це не виключає проживання степовиків та бродників серед руських мешканців Огріні, хоча степові впливи в культурі поселення, судячи з археологічних матеріалів, в цілому невиразні. Зокрема, нечисленність кісток коня серед остеологічних решток, можливо, є непрямим свідченням про незначну роль степового елемента серед мешканців селища.

Киеворуське поселення на Огринському півострові — унікальна пам'ятка археології та історії України, яка потребує подальшого комплексного дослідження та охорони від руйнування антропогенними та природними факторами.

С. Полін, М. Дараган

ДОСЛІДЖЕННЯ КУРГАНІВ БІЛЯ м. ПОКРОВ

В 2018 р. були продовжені дослідження курганного могильника біля колишнього с. Катеринівка на території Приміської сільради Нікопольського р-ну Дніпропетровської

обл. Роботи проводилися у зв'язку з перспективним розвитком Північного кар'єру Покровського гірничо-збагачувального комбінату. Цього року було досліджено п'ять